

**TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS**

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ilmiy elektron jurnali

**LABOUR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL**

scientific electronic journal

2023 yil 4-son

Volume 5, Issue 4, 2023

**МЕХНАТ ИҚТISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117

LABORECONOMICS.UZ

МЕХНАТ ИҚТISODIYOTI VA INSON KAPITALI

№ 4-2023

**ЭКОНОМИКА ТРУДА И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ**

LABOR ECONOMICS AND HUMAN CAPITAL

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 328/3-sonli qarori bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy maktabi.

Tahririyat manzili:

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi,
49 uy

Elektron manzil: ilmiymaktab@gmail.com

Jurnal web-sayti: www.laboreconomics.uz

Bog'lanish uchun telefonlar:

+998998818698

TOSHKENT-2023

Tahririyat Kengashi raisi:
(Chairman of the Editorial Board)

Abduraxmanov Qalandar Xodjayevich, O'zFA akademigi

Tahririyat Kengashi a'zolari:
(Members of the Editorial Board)

Toshqulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof.
Yusupov Axmadbek Tadjiyevich, i.f.d., prof.
Sharipov Kongratboy Avezimbetovich, t.f.d., prof.
Raifkov Kudratilla Mirsagatovich, i.f.d., prof.
Xalmuradov Rustam Ibragimovich, i.f.d., prof.
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.
Nazarov Sharofiddin Xakimovich, i.f.d., prof.
Jumayev Nodir Xasiyatovich, i.f.d., prof.
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof.
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof.
Zokirova Nodira Kalandarovna, i.f.d., prof.
Xudoyberdiyev Zayniddin Yavkachevich, i.f.d., prof.
Muxiddinov Erkin Madorbekovich, i.f.f.d., (PhD)
Xolmuxammedov Muhsinjon Murodullayevich, i.f.n., dots.
Amirov Lochinbek Fayzullayevich, i.f.f.d., (PhD), dots.
G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich, i.f.f.d., (PhD), dots.
Shakarov Zafar Gafarovich, i.f.f.d., (PhD)

Jamoatchilik Kengashi a'zolari:
(Community Council members)

Bred Bodenxauzen (AQSh)
Jon Ankor (Buyuk Britaniya)
Odegov Yuriy Gennadevich (Rossiya Federasiyasi)
Keynz Miller (AQSh)
Sung Dong Ki (Koreya Respublikasi)
Masato Xivatari (Yaponiya)
Gerxard Feldmayer (Germaniya)
Eko Shri Margianti (Indoneziya)
Ahmed Mohamed Aziz Ismoil (Misr)
Rohana Ngah (Malayziya)
Sharifah Zanniyerah (Malayziya)
Teguh Dartanto (Indoneziya)
Nur Azlinna (Saudiya Arabistoni)
Muhammed Xoliq (Pokiston)
Alisher Dedaxonov (Toshkent)

Mas'ul muxarrir (Editor-in-Chief): G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich

Veb-administrator (Web admin): Musayev Xurshid Sharifjonovich

MUNDARIJA (CONTENTS)**MEHNAT BOZORI VA MEHNAT MUNOSABATLARI**

S.P.Qurbonov	<i>Mahallada ishsiz aholini ish bilan bandligiga ko'maklashish: imkoniyat va mas'uliyat</i>	6-17
K.J.Sodiqxo'jayev	<i>Ishlab chiqarish korxonalarida mehnat muhofazasi tizimini takomillashtirish orqali iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash</i>	18-26
H.A.Hakimov	<i>Fiskal va monetar siyosatning muvofiqligi va ularning mehnat bozori bilan aloqadorligi</i>	27-34

INSON KAPITALI

N.N.Shotursunova	<i>Inson kapitali rivoji – shaxs-jamiyat-davlat taraqqiyotining kafolati</i>	35-43
T.N.Azimov	<i>Methodological aspect of human capital assesment...</i>	44-55
G.U.Shomiyev	<i>Некоторые аспекты организационно - экономического механизма формирования человеческого капитала: международный опыт</i>	56-68
G.U.Shomiyev	<i>Совершенствование механизма формирования человеческого капитала в сфере оказания медицинских услуг: системный подход</i>	69-80

INSON TARAQQIYOTI

S.P.Qurbonov	<i>Qishloq hududlarida unumli bandlik tamoyillari asosida aholi daromadlarini oshirish imkoniyatlari</i>	81-92
---------------------	--	-------

MIGRATSIYA

D.K.Israilova	<i>Tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solishning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish</i>	93-111
----------------------	---	--------

INSON RESURLARINI BOSHQARISH

Z.Dj.Adilova	<i>HR brendingni rivojlantirish omillari va baholash usullari: xorijiy tajriba</i>	112-121
B.I.Adizov	<i>Oliy ta'lim muassasalarida "KPI" dan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari</i>	122-130
Z.M.Isaqova	<i>Davlat xizmatichilari faoliyati samaradorligini baholashda loyiha boshqaruvi standartlari</i>	131-141
D.A.Qurbonova	<i>Relationship between financial motivational mechanisms and employee performance at food industry enterprises</i>	142-149

B.E.Tagayev, X.N.Abdullayeva	<i>Raqamli iqtisodiyotga o'tish davrida liderlarni boshqarish orqali mehnat unumdorligini oshirish ...</i>	150-162
N.B.Tula	<i>Эффективное управление человеческими ресурсами на основе демографических данных ...</i>	163-169
	TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH	
Rohana Ngah, S.B.Goyipnazarov	<i>Tacit knowledge sharing and entrepreneurial orientation on organizational performance of micro businesses in Malaysia</i>	170-177
G.M.Abdulxayeva	<i>Tog' va tog'oldi hududlarini mintaqalash hududiy rivojlanishni tartibga solish vositasi sifatida</i>	178-189
N.A.Anvarov	<i>Развитие сельских территорий через агротуризм в Самарканде</i>	190-198
G.Sh.Karabayeva	<i>Стимулы для развития устойчивой экономики..</i>	199-207
D.Y.Matrizayeva	<i>Роль экономического управления в повышении эффективности управления объектами недвижимости</i>	208-215
G.U.Shomiyev	<i>Формирование человеческого капитала в контексте развития рынка медицинских услуг в Узбекистане</i>	216-226

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

QISHLOQ HUDUDLARIDA UNUMLI BANDLIK TAMOYILLARI ASOSIDA AHOLI DAROMADLARINI OSHIRISH IMKONIYATLARI

Qurbonov Samandar Pulatovich

Mehnat bozori tadqiqotlari instituti doktoranti,
TDIU, “Inson resurslarini boshqarish” kafedrasida
dosent v.b., PhD.

Annotatsiya. Tadqiqotda qishloq hududlari aholi daromadlarini unumli bandlik tamoyillari asosida oshirishning ahamiyati, mavjud imkoniyatlar va xalqaro tajribalarning alohida jihatlari o'rganilgan. Shuningdek, maqolada qishloq hududlarini rivojlantirish, aholi bandlik darajasini oshirishda zaif bandlik imkoniyatlari, aholi daromadlarini oshirishga qaratilgan islohotlar hamda tegishli ko'rsatkichlar tahlillari va ilmiy asoslar muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: unumli bandlik, qishloq hududlarini rivojlantirish, unumli bandlikni oshirish imkoniyatlari, malaka tizimi va kasbiy rivojlantirish, mehnat munosabatlarini takomillashtirish.

ВОЗМОЖНОСТИ ПОВЫШЕНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ НА ОСНОВЕ ПРИНЦИПОВ ПРОДУКТИВНОЙ ЗАНЯТОСТИ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

Курбанов Самандар Пулатович

Докторант Института исследования рынка труда,
PhD, доцент кафедры «Управление человеческими
ресурсами» ТГЭУ

Аннотация. В исследовании изучена важность повышения доходов населения сельской местности на основе принципов продуктивной занятости, имеющиеся возможности и особенности международного опыта. Также в статье рассматривается развитие сельских территорий, возможности слабой занятости при повышении уровня занятости населения, реформы, направленные на повышение доходов населения, а также анализ соответствующих показателей и научной основы.

Ключевые слова: производительная занятость, развитие сельских территорий, возможности повышения продуктивной занятости, система квалификации и профессионального развития, совершенствование трудовых отношений.

**OPPORTUNITIES TO INCREASE THE INCOME OF THE POPULATION
BASED ON THE PRINCIPLES OF PRODUCTIVE EMPLOYMENT IN RURAL
AREAS**

Kurbanov Samandar Pulatovich

DSc student of the Institute of Labor Market Research,
Acting associate Professor, PhD, Department of
"Human Resource Management" TDIU

Abstract. The study examined the importance of increasing the incomes of the rural population based on the principles of productive employment, available opportunities and features of international experience. The article also discusses the development of rural areas, the possibility of weak employment while increasing the level of employment of the population, reforms aimed at increasing incomes of the population, as well as an analysis of relevant indicators and the scientific basis.

Keywords: productive employment, rural development, opportunities to increase productive employment, system of qualifications and professional development, improvement of labor relations.

Kirish

Qishloq hududlari ulkan iqtisodiy, tabiiy, demografik, ekologik va ilmiy-madaniy salohiyatga ega bo'lib, har qanday ijtimoiy-iqtisodiy islohotlari natijadorligida muhim o'rin tutadi. Qishloq hududlarini barqaror rivojlantirish, u yerlardagi mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish hamda aholi uchun infratuzilmani takomillashtirib borish mamlakatda olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlardagi ustuvor yo'nalishlardan sanaladi.

Binobarin, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O'zbekiston-2030» strategiyasi to'g'risidagi PF-158-son Farmoni 1-ilovasida Qishloq xo'jaligida hosildorlik va rentabellik darajasini keskin oshirish maqsadlarida Qishloq xo'jaligi sohasida eksport hajmini yiliga 10 milliard dollarga yetkazish ko'zda tutilgan [1].

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktabrda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5853-son Farmonida qishloq hududlarini barqaror rivojlantirishga alohida urg'u berilgan edi. Mamlakatda aholi farovonligini oshirish va iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish bilan bog'liq muammolarni samarali hal etish qishloq hududlarini izchil rivojlantirish bilan hamohang hisoblanadi.

So'nggi yillarda qishloq xo'jaligini isloh qilish va bozor mexanizmlarini joriy etish bo'yicha ko'lamli ishlar amalga oshirilgan. Zero, mamlakatimiz qishloq xo'jaligi bo'yicha katta salohiyatga ega. Ta'kidlash joizki, mamlakat yalpi ichki mahsulotining to'rtidan biri (2022-yil yakuniga ko'ra-25,1%i), aynan mazkur sohaga to'g'ri keladi. Shu bilan birga, respublika bo'yicha band bo'lgan aholining qariyb 24,9%i (2022-yil 3-chorak yakuniga ko'ra) qishloq

xo‘jaligi tarmog‘iga to‘g‘ri kelib, bu ko‘rsatkich 3,5 mln kishini tashkil etmoqda[4].

Bu esa, nafaqat iqtisodiyotning barqarorligini ta‘minlash va aholi farovonligini oshirishda qishloq xo‘jaligi tarmog‘ining o‘rni g‘oyatda muhim ekanligini, balki bevosita sohada amalga oshiriladigan islohotlarga ham bog‘liqligini ko‘rsatmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Qishloq hududlarida aholi bandligini oshirish, xususan bandlikning sifat ko‘rsatkichlariga urg‘u berish borasida ko‘plab ilmiy tadqiqotlar mavjud.

Mashhur iqtisodchi olim J.M.Keyns [5] o‘z asarida davlat tomonidan iqtisodiyotni tartibga solish, xususan ish bilan bandlik tizimining bir qismi sifatida mehnat bozorini tartibga solish, to‘liq bandlikka erishish davlat tomonidan tartibga solishning asosiy vazifalaridan biri ekanligi hamda ish bilan bandlik, milliy daromad hamda jamg‘arish o‘rtasidagi bog‘liqlik masalalarining fundamental jihatlariga alohida e‘tibor qaratgan.

Akademik Q.X.Abdurahmonov “Mehnat iqtisodiyoti: nazariya va amaliyot nomli darsligi”da [2] mehnat bozorining mohiyati va turlari, uning shakllanish shart-sharoitlari, tartibga solish usullari, mehnat bozori modellari va unda kasaba uyushmalarining roli, aholi ish bilan bandligining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati va nazariy yondashuvlar, raqobatbardosh bo‘lmagan aholining ish bilan bandligi, mehnat resurslari mobilligi va migratsiyasi muammolari yoritib berilgan.

Professor Sh.R.Xolmo‘minov va boshqalar tomonidan chop etilgan monografiyada [6] qishloq aholisini ish bilan ta‘minlashning nazariy-metodologik asoslari va metodik mexanizmlari ishlab chiqilgan hamda ular tanlangan mehnat resurslari bilan ortiqcha va kam ta‘minlangan qishloq hududlari kompleks tahlilini amalga oshirishda tatbiq etish natijalari bayon qilingan.

Ayrim olimlar qarashlarida “qishloq joylari”, “qishloq mehnat bozori” terminlarining qo‘llanilishi ustida bahsli yondashuvlar mavjud. Ayniqsa, V.M.Bautin va V.V.Kozlovlar “qishloq joylari” terminining o‘rniga, “shahar hududlari” terminiga monand “qishloq hududlari” terminining qo‘llanilishi maqsadga muvofiq degan fikrni ilgari suradilar [7]. Xorijlik va mahalliy olimlarning fikrlariga ko‘ra, so‘zlar morfologiyasini chuqurlashtirmasdan “qishloq joylari” va “qishloq hududlari” terminlarini bir xil mazmunni bildiruvchi sinonimlar sifatida qabul qilsa bo‘ladi.

A.V.Petrikovning fikriga ko‘ra, “qishloq jamiyatning ijtimoiy-hududiy tizimosti tizimi bo‘lib, u o‘zida qishloq aholisi, qishloq hayot faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan ijtimoiy munosabatlar yig‘indisini qamrab olgan ijtimoiy-iqtisodiy, hududiy, tabiiy va tarixiy-madaniy majmuani, shu bilan birga, hududni undagi moddiy ob‘ektlarni aks ettiradi” [8].

So‘nggi o‘n yillikda xalqaro tavsifda “qishloq hududlari taraqqiyoti” atamasi qishloq aholi punktlari aholisining hayot sifati va iqtisodiy farovonligini oshirishga, shuningdek, qishloq inqirozi deb ataladigan holatga –

qishloq hududlarida kuzatilayotgan noqulay iqtisodiy va demografik tendensiyalarga qarshi kurashishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuini anglatadi. Ushbu konsepsiya ham an’anaviy qishloq faoliyati samaradorligini oshirishni, ham zamonaviyroq tarmoqlarni, birinchi navbatda turizmni rivojlantirishni nazarda tutadi [9].

Hududiy mehnat bozorida davlatning u yoki bu islohotlari milliy mehnat bozorini tartibga solish turiga mos holda, umuman, hududga bog’liq holda o’zgarib turishi mumkinligini istisno etilmaydi. Ko’pchilik iqtisodchi olimlar davlat mehnat bozorini faol va passiv tartibga solish usullarini nazarda tutadilar [10]. Bizning fikrimizcha, iqtisodiy qonunlar hududlarda aholini ish bilan bandligini ta’minlashdan ko’ra, davlatning ko’proq ishsiz aholini ish bilan bandligiga ko’maklashuvini talab etadi. Shunday ekan, qishloq hududlari mehnat bozoridagi talab va taklif hajmi shahar hududlaridan kam bo’lib, mavsumiy va qishloq hujaligiga ixtisoslashuvi bilan farqlanadi.

Bizning ilmiy tadqiqotlarimiz qishloq hududlarida aholi bandlik darajasini oshirishda zaif bandlikdan unumli bandlik tamoyillariga bosqichma-bosqich o’tkazishga asoslanganligi bilan ajralib turadi. Qishloq hududlarida aholi daromadlarini oshirishning oqilona yo’llaridan biri bu – aholi ish bilan bandligida sifat ko’rsatkichlarga asosiy e’tiborni qaratgan holda, qishloq hududlarida aholi unumli bandligini doimiy baholab borish maqsadga muvofiq deb bilamiz. Bunda samarali bandlik, unumli bandlik va zaif bandlikning farqli jihatlarini chuqur anglab olish maqsadga muvofiqdir.

Samarali bandlik aholi ish bilan bandlikka ehtiyojining mavjud ish o’rinlariga muvofiq kelishidagi sifat xususiyati bo’lib, iqtisodiy nuqtai nazardan mehnat resurslaridan eng oqilona foydalanishni, ijtimoiy jihatdan mehnat faoliyatining inson manfaatlariga eng muvofiq kelishini bildiradi [3].

Bizning unumli va zaif bandlikka mualliflik ta’rifimiz quyidagicha: **unumli bandlik** – bu qonunchilikda taqiqlanmagan, o’zining ishlab chiqarish va ijodiy mehnatga doir qobiliyatlaridan foydalangan holda o’zi va qaramog’idagilar uchun milliy kambag’allik chegarasidan yuqori darajadagi iste’mol uchun kafolatli mehnat daromadi keltiradigan faoliyatdir. **Zaif bandlik** - bu qonunchilikda taqiqlanmagan, o’zining ishlab chiqarish va ijodiy mehnatga doir qobiliyatlaridan foydalangan holda o’zi va qaramog’idagilar uchun milliy kambag’allik chegarasidan yuqori darajadagi iste’mol uchun kafolatli mehnat daromadi keltira olmaydigan faoliyatdir.

Unumli bandlik tamoyillari quyidagiga asoslanadi:

- ish joyi barqaror va yaxshi mehnat sharoitlariga ega bo’lishi kerak;
- ish haqi xodimning o’zi va boquvchilarini amaldagi kambag’allik chegarasidan yuqori darajadagi iste’molni ta’minlay olishi kerak;
- ayrim hollarda bunga ish haqiga mos malaka ham talab etiladi.

Bugungi kunda kambag’allikni qisqatirish, aholi daromadlarini oshirish aholi bandligi negizida amalga oshirilayotgan ekan, bunda zaif bandlikdan farqli o’laroq, eng oqilona tanlov – hududlarda aholining unumli bandligi darajasini oshirishdir.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda bir qator ilmiy manbalarda o‘z aksini topgan qishloq hududlarida unumli bandlik tamoyillari asosida aholi daromadlarini oshirish masalalariga taaluqli empirik va konseptual tadqiqotlar o‘rganildi va ulardagi ilmiy yondashuvlar tizimlashtirildi. Shuningdek, tadqiqot ishida tizimli tahlil, mantiqiylik, induksiya va deduksiya, analiz va sintez, qiyosiy tahlil, monografik tahlil va guruhlash usullari qo‘llanildi.

Tahlil va natijalar

O‘z navbatida aytish lozimki, so‘nggi yillarda tobora kuchayib borayotgan iqlim o‘zgarishi, suv resurslarining tanqisligi, yerlarning melorativ holati buzilishi kabi muammolar sabab, O‘zbekistonda mazkur soha qator muammo va tahdidlar girdobida qoldi. Bundan tashqari, yillar davomida ushbu sohada to‘laonli bozor munosabatlariga asoslangan islohotlarning amalga oshirilmaganligi, ya‘ni ushbu soha davlat tomonidan eng ko‘p tartibga solinadigan soha bo‘lganligi, davlat buyurtmasi, yerdan foydalanishga bo‘lgan huquqlarning cheklanganligi va himoyalalmaganligi kabi muammolar ushbu tarmoqdagi samaradorlik, unumdorlik ko‘rsatkichlarining pasayishiga sabab bo‘ldi.

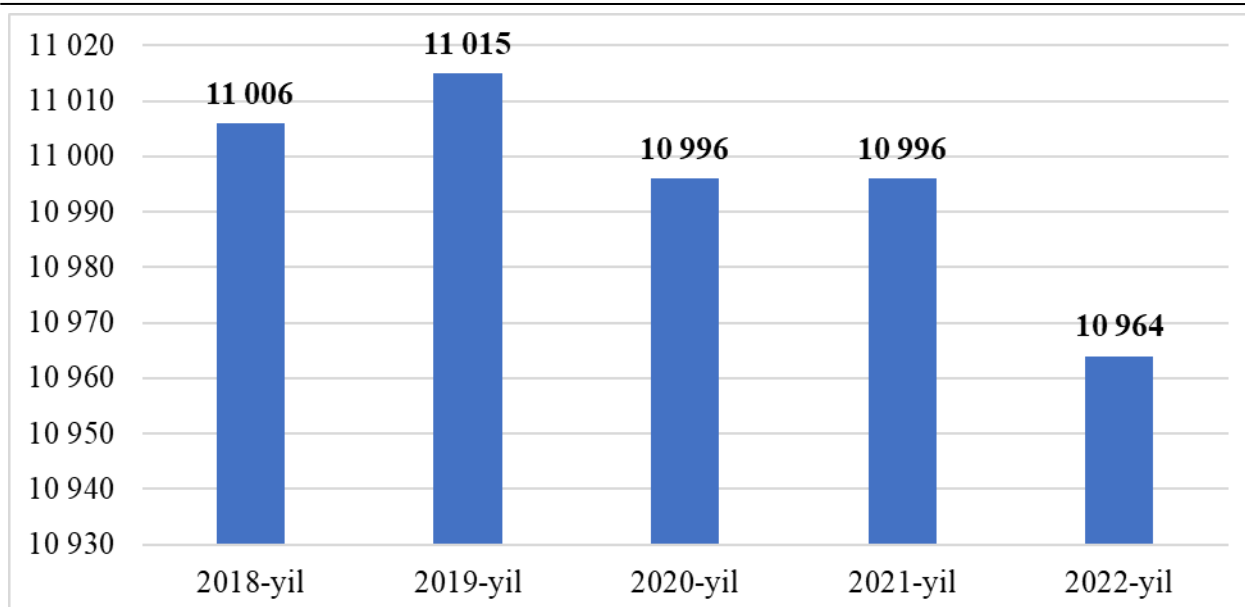
Aynan shu jihatdan mamlakatimizda 2017-yildan boshlab, 2017–2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasiga muvofiq, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirishga oid qator agrar islohotlar olib borilgan.

2019-yilda Qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020–2030-yillarga mo‘ljallangan strategiyasi qabul qilindi, oradan bir yil o‘tib (2020-yildan) paxta va g‘allani yetishtirish, xarid qilish va sotishga bozor tamoyillarini joriy etish orqali davlat monopoliyasiga barham berilgan. 2021-yilda esa yer munosabatlarida tenglik va shaffoflikni ta‘minlash, yerga bo‘lgan huquqlarni ishonchli himoya qilish va ularni bozor aktiviga aylantirish chora-tadbirlari belgilandi [11].

Shuningdek, 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasigamuvofiq, qishloq xo‘jaligini ilmiy asosda intensiv rivojlantirish orqali dehqon va fermerlar daromadini kamida 2 baravarga oshirish, qishloq xo‘jaligining yillik o‘sishini kamida 5 foizga yetkazish ustuvor maqsad sifatida belgilandi.

1-rasm ma‘lumotlari 2018-2023-yillarda mamlakatimiz qishloq aholisi punktlari soni o‘zgaruvchan harakterga ega ekanligini ko‘rsatdi, buni ma‘muriy-hududiy bo‘linishlardagi o‘zgarishlar bilan izohlash mumkin.

Ma‘lumki, 2019-yildan boshlan yillarda O‘zbekistonda qishloq aholi punktlari soni kamayish sur‘atlari qayd etildi: 2019-yilda 2018-yilga nisbatan 0,08% yoki 9 taga ortgan bo‘lsa, 2020-yilda – 0,17 %ga tushgan. 2021-yilda esa o‘zgarishsiz qolgan. 2022-yilga kelib, keskin tushib ketgan, ya‘ni – 32 taga kamayib, 10964 tani tashkil etdi.

1-rasm. O‘zbekiston Respublikasi qishloq aholi punktlari soni, yil boshiga, birlik [13]

Biroq, “O‘zbekistonda kambag‘allik asosan qishloq joylariga xos. 2018-yilda Qoraqalpog‘iston, Samarqand va Surxondaryo viloyatlarida kambag‘allik darajasi taxminan bir xil (15 foizdan yuqori) bo‘lgan, viloyat aholisining nisbatan ko‘pligi tufayli kam ta‘minlanganlarning deyarli 20 foizi Samarqand viloyatida istiqomat qilgan.

Toshkent shahri va mamlakatning qolgan qismi o‘rtasidagi daromad darajasi va o‘shish sur‘atlarini solishtirganda, daromadlar darajasida aniq farqlar seziladi.

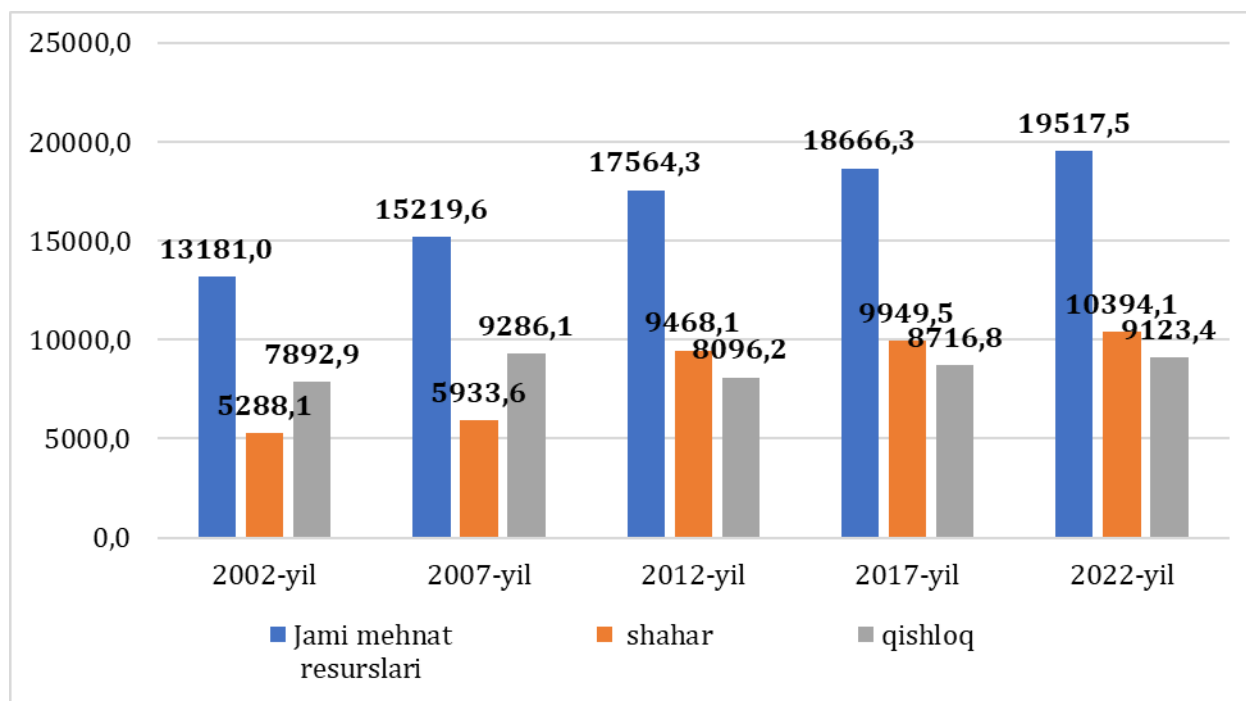
Toshkent shahrida o‘rtacha ish haqi 2018-yilda respublika bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkichdan 61%ga, qishloqlardagi o‘rtacha ish haqiga nisbatan 88%ga yuqori bo‘lgan. 2030-yilgacha bo‘lgan davrda mamlakatni rivojlantirishning asosiy maqsadlari kambag‘allikni qisqartirish va iqtisodiy o‘shishni jadallashtirish hisoblanadi” [12].

Ma‘lumki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 10-noyabrdagi “Kichik va o‘rta biznesni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-193-son Farmoni bilan o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar uchun faoliyat turlari ro‘yxati kengaytirildi.

O‘zbekistonda o‘zini o‘zi band qiladigan shaxslar shug‘ullanishi mumkin bo‘lgan faoliyat turlari ro‘yxatiga 19 ta tur qo‘shildi. Milliy taqinchoqlar, atlas va adras ishlab chiqarish, qo‘ziqorinlarni yig‘ish, uyda yetishtirish va sotish va boshqalar shular jumlasidan [17]. Shunday qilib, O‘zbekistonda o‘zini o‘zi band qiladigan shaxslar shug‘ullanishi mumkin bo‘lgan faoliyat turlari ro‘yxati 101 taga yetdi. Biroq, Xalqaro Mehnat tashkiloti bunday bandlike turini 1993-yildagi bandlik tasnifiga ko‘ra zaif bandlik toifasiga kiritgan.

Ma‘lumki, mavjud mehnat resurslari taqsimoti hududiy bo‘linmalar potentsiali hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi mehnat resurslarining shahar va qishloq hududlari bo‘yicha joylashuvi so‘nggi 20 yillikdagi o‘zgarishi

2002-yilda mos ravishda 40,1% va 59,9% ni, 2012 yilga 53,9% va 46,1% nisbatni, 2022 yilda esa 53,3%ga 46,7%ni tashkil etgan (2-rasm).

2-rasm. O‘zbekiston Respublikasi mehnat resurslarining hududiy joylashuvi bo‘yicha taqsimlanishi, ming kishi [14].

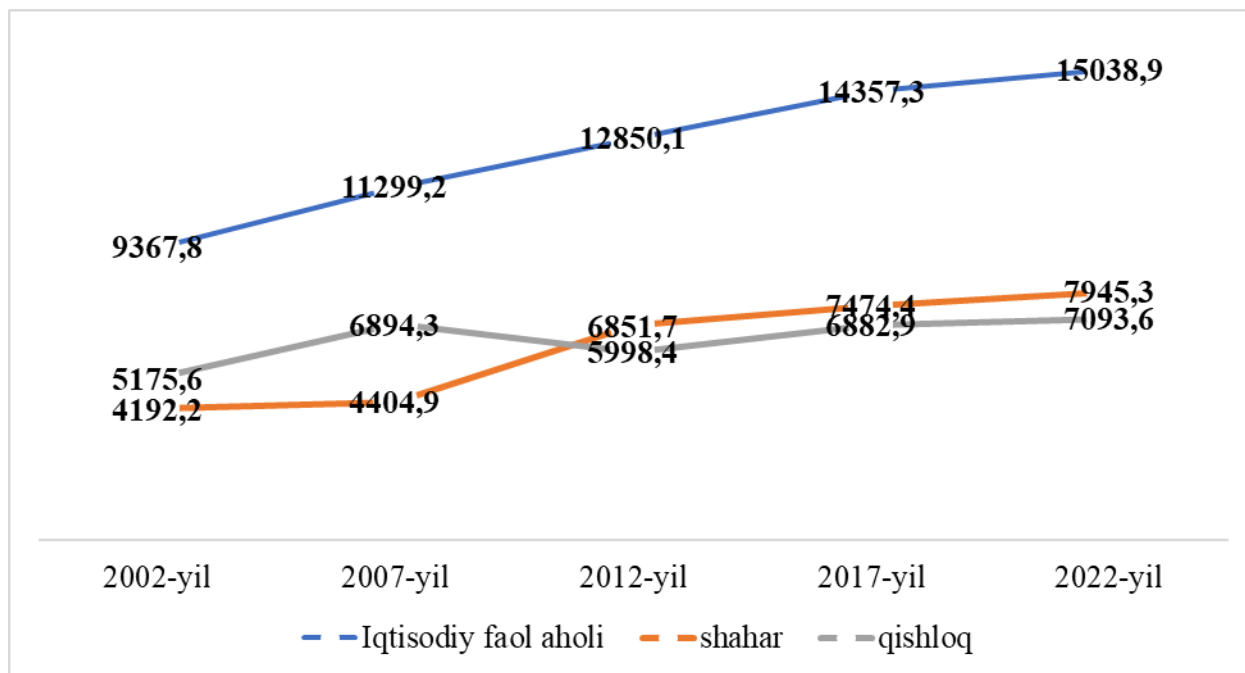
Mavjud mehnat resusrlaridan samarali foydalanish bo‘yicha olib borilayotgan islohotlar hamda ishsiz aholini ish bilan bandligiga ko‘maklashish hududlar iqtisodiyoti rivojlanishiga, aholi farovonligini oshirishga xizmat qiluvchi omillaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020-2030-yillarga mo‘ljallangan strategiyasida quyidagi 9 ta ustuvor yo‘nalish doirasida:

- oziq-ovqat xavfsizligi davlat siyosatini ishlab chiqish va joriy etish;
- qulay agrobiznes muhiti va qo‘shilgan qiymat zanjirini yaratish;
- sohada davlat ishtirokini kamaytirish va investitsiyaviy jozibadorlikni oshirish mexanizmlarini joriy qilish;
- tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilish tizimini takomillashtirish;
- boshqaruvning zamonaviy tizimlarini rivojlantirish;
- tarmoq dasturlarini ishlab chiqish orqali davlat xarajatlari samaradorligini oshirish va bosqichma-bosqich qayta taqsimlash;
- ilm-fan, ta’lim, axborot va maslahat xizmatlari tizimini rivojlantirish;
- qishloq hududlarini rivojlantirish dasturlarini amalga oshirish;
- tarmoq statistikasining shaffof tizimini yaratish kabilar e’tirof etilgan.

Mamlakat aholisining qariyb 50%i yashayotgan qishloq hududlarida, iqtisodiyotning to‘rtadan bir qismini tashkil etayotgan va qariyb 3,5 mln. kishi band bo‘lib turgan qishloq xo‘jaligi sohada tegishli islohotlarni jadallashtirish,

albatta kelgusida mamlakatimiz aholisining farovonligini oshirish hamda barqaror iqtisodiy taraqqiyotni ta’minlashga xizmat qiladi.

3-rasm. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiy faol aholi joylashuvi bo‘yicha taqsimlanishi, ming kishi [14].

2002-2022-yillarda O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiy faol aholi soni 9367,8 ming kishidan 15038,9 ming kishiga yetgan yoki 60,53% ga ortgan. Buni shahar va qishloq hudulari bo‘yicha joylashuvi bo‘yicha tahlil natijalari quyidagilarni ko‘rsatmoqda: 2002-yilda shahar va qishloq hudularida iqtisodiy faol aholi ulushi mos ravishda 44,8% va 55,2% nisbatni ko‘rsatgan bo‘lsa, 2012-yilda buning aksi, ya’ni 53,3% va 46,7%ni, 2022-yilga kelib, 52,8% va 47,2% nisbatlarni qayd etdi. 2022-yilda qishloq hududlarida iqtisodiy faol aholi soni 7093,6 ming kishini, shahar hududlarida esa 7945,3 ming kishini tashkil etdi.

Qishloq hududlarda aholi turmush farovonligini oshirish, ularni yaxshi yashashi va ish bilan band bo‘lishi, sifatli ta’lim va yuqori darajali tibbiy xizmatlardan foydalana olish holatini yaxshilash bevosita barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, tadbirkorlikni rivojlantirish hamda milliy malaka tizimini xalqaro standartlar asosida ishlashini ta’minlash bilan uzviy bog‘liqdir. Xususan, qishloq hududlarida tadbirkorlikni yanada kengaytirish zamonaviy infratuzilmani yaxshilashga, moddiy va nomoddiy ishlab chiqarish jarayonining barqarorlashtirishga hamda yangi malakali ish o‘rinlarini yaratish orqali aholining farovon turmushini ta’minlashga imkon yaratadi.

Bu borada jahonning rivojlangan mamlakatlarida bir qator ijobiy tajribalar mavjud bo‘lib, ularni o‘rganish O‘zbekiston qishloq hududlarida ishbilarmonlik muhitini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xalqaro tajribalar. Yevropa ittifoqi (YeI) qishloq hududlarining rivojlantirish siyosati asosida aholi unumli bandligini ta'minlash, shahar va qishloq aholi punktlarida bir xil turmush tarzi shart-sharoitlarini yaratish maqsadi yotadi. Masalan, YeIning qishloq joylarida tadbirkorlikni rivojlantirish dasturi qishloq xo'jaligi maxsulotlari bozorlarini boshqarish chora-tadbirlari bilan to'ldiriladigan umumiy qishloq xo'jaligi siyosatining (CAP) tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi [15]. Qishloq hududlarini rivojlantirish siyosati Yevropaning tarkibiy va investitsiya fondlarining (YeSIF) qator ijtimoiy-iqtisodiy dasturlari asosida amalga oshirishni aks ettiradi [16]. Shuningdek, ushbu dasturlar Yevropa qishloq xo'jaligini rivojlantirish jamg'armasi (YeAFRD) tomonidan ham moliyalashtirilgan. Masalan, 2014-2020 yillarda dasturni amalga oshirish uchun 100 milliard yevro mablag' ajratilgan. Bunda Ittifoqqa a'zo davlatlar yetti yillik muddatga moliyaviy ajratmalar olgan. Bundan tashqari, qo'shimcha 61 mlrd. yevro investitsiya jalb qilish rejalashtirilgan. Bu davrda 28 ta a'zo davlatda 118 xil qishloq xo'jaligi va unga tutash tarmoqlarni rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqib, amalga oshirgan.

Yevropa ittifoqiga a'zo davlatlar o'z hududlarining ehtiyojlari asosida qishloq hududlarida biznes turlarini rivojlantirish mahalliy dasturlarini ishlab chiqdi. So'ngra Yevropa Ittifoqining quyidagi umumiy ustuvor yo'nalishlariga moslashtirish va bozor nuqtai nazardan bog'lashdi. Jumladan, qishloq xo'jaligi uchun bilim va innovatsiyalarni targ'ib qilish, qishloq hududlarining hayotiyliigi va raqobatbardoshligini oshirish, innovatsion qishloq xo'jaligi texnologiyalari va barqaror o'rmon boshqaruvini joriy etishni rag'batlantirish; xavfsiz va uzluksiz oziq-ovqat zanjirini tashkil etish (Safety in the agri-food chain), jonzorlar uchun qulay (farovon) muhit yaratish va qishloq xo'jaligida risklarni boshqarish, hududiy ekotizimlarni tiklash, saqlash va mustahkamlash; resurslarni tejashga ko'maklashish va qishloq xo'jaligi, oziq-ovqat va o'rmon xo'jaligi tarmoqlarida kam chiqindili (past karbonli) yashil iqtisodiyotga o'tishni qo'llab-quvvatlash; qishloq joylarida ijtimoiy integratsiyalashuvni yo'lga qo'yish, qambag'allikni kamaytirish va iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish shular jumlasidan edi.

Osiyo davlatlarida qishloq joylarini rivojlantirish bo'yicha Hindiston tajribasini namuna sifatida keltirish mumkin. Bu mamlakat aholisining to'rttdan uch qismi qishloq hududlarida yashaydi. Bu hududlarda qishloq xo'jaligi tarmog'i aholini ish bilan to'liq ta'minlay olmaydi. Shu sababli, qishloq joylarida tadbirkorlikni rivojlantirish dasturi (IARA) ishlab chiqilgan. Bu dastur kichik sanoat zonalarini tashkil etish, turizm, sport va boshqa xizmat ko'rsatish sohalari, mahalliy xunarmandchilikni rivojlantirish kabi chora-tadbirlar rejalarini o'zida jamlagan.

Shuningdek, “Raqamli Hindiston” (Digital India) dasturi bo'yicha 250 ming qishloq joylarida (jami qishloqlarning 40%) internet kommunikatsiyalarni o'rnatish nazarda tutilgan. Shuningdek, bu dasturda har bir inson uchun foydali bo'lgan raqamli infratuzilmani shakllantirish, raqamli

texnologiyalar yordamida boshqaruv va xizmatlarni hamda barcha aholining imkoniyatlarini kengaytirish maqsadlari ko'zlangan.

Shuningdek, Hindistonning qishloq hududlarida tadbirkorlikning ana'anaviy turlari hisoblangan hunarmandchilik, savdo, turizm, xizmat ko'rsatish, dehqonchilik va chorvachilik maxsulotlarini yetishtirish va qayta ishlash bilan birga "Qishloq startapi" ("Startup Village") dasturi amalga oshirilmoqda. Bu dastur bo'yicha qishloq joylarida organik qishloq xo'jaligi turlarini, chiqindilarni qayta ishlash chora-tadbirlarini, o'rmon xo'jaligini tijoratlashtirishni (evkalipt, topol, bambuk kabilardan mebel sanoatida keng foydalanish), chorvachilik va ipakchilikka innovatsiyalarni jalb qilishni rivojlantirish nazarda tutilgan.

Dunyoning yirik davlatlaridan biri Xitoyda ham qishloq hududlarini raqamlashtirish, industriyalashtirish orqali urbanizatsiyani jadal rivojlantirishga erishganini kuzatish mumkin. Bunda mamlakatning g'arbiy zonasidagi qoloq hududlarni rivojlantirish, bu yerlarda sanoat, qishloq xo'jaligi, xizmat ko'rsatish sohalari va bozorlarini yanada faollashtirish, shahar va qishloq aholisi o'rtasida daromadlarini tenglashtirish, kambag'allikni qisqartirish kabi muhim vazifalarni amalga oshirish ko'zda tutulgandi.

Xitoy tajribasida unumli bandlikning eng oqilona yechimi qishloq joylardagi kambag'allar shug'ullanayotgan tadbirkorlikda ishlab chiqarilgan tovarlar va xizmatlar uchun online bozorlarni joriy etgani deb hisoblaymiz.

Xulosa va takliflar

O'zbekiston qishloq hududlarida unumli bandlik darajasini oshirish ko'p qirrali vazifa bo'lib, ular turli strategiyalarni o'zida qamrab oladi ichiga oladi. Bugungi kunda qishloq hududlarida aholi unumli bandligi darajasini oshirishda quyidagi asosiy yo'nalishlarga ustuvorlik berish maqsadga muvofiqdir:

Birinchidan, qishloq xo'jaligini izchil rivojlantirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Bunga zamonaviy dehqonchilik texnikasini joriy etish, sug'orish tizimini yaxshilash, sifatli urug'lik va o'g'itlar bilan ta'minlash orqali erishish mumkin. Organik dehqonchilik va barqaror qishloq xo'jaligi amaliyotini rivojlantirish ham yangi bozorlarni ochishi mumkin.

Ikkinchidan, qishloq hududlarida sifatli ta'lim va xodimlar malakasini oshirish muhim hisoblanadi. Qishloq hududlari ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'lim, treninglar va professional ta'limni joriy etish qishloq aholisini talab qilinadigan ko'nikmalarga ega bo'lishi mumkin.

Uchunchidan, qishloq hududlari infratuzilmasini tubdan yaxshilash lozim. Ayniqsa, yo'llar, elektr energiyasi va internet aloqasi kabi infratuzilmani rivojlantirish biznes operatsiyalarini osonlashtirishi, bozorlarga kirishni yaxshilashi va investitsiyalarni jalb qilishi mumkin. Qishloq hududlarida "Smart Village (Aqli qishloq)" va "Digital Village (Raqamli qishloq)" kabi dasturlarni ishlab chiqish va buni davlat va xususiy sherikchilik mexanizmi orqali amalga oshirish lozim.

To‘rtinchidan, qishloq hududlari iqtisodiyotini diversifikatsiyalash, ya’ni qishloq turizmi, hunarmandchilik va kichik sanoat kabi qishloq xo‘jaligidan tashqari faoliyatni rag‘batlantirish daromad manbalarini diversifikatsiya qilish va qishloq xo‘jaligiga qaramlikni kamaytirish imkonini beradi.

Beshinchidan, qishloq hududlarida kredit va moliyaviy xizmatlardan to‘g‘ri va maqsadli foydalanish tizimini ishlab chiqish lozim. Ma’lumki, kichik fermerlar va qishloq tadbirkorlari uchun kredit olish imkoniyatini osonlashtirish ularga o‘z bizneslariga sarmoya kiritish va yangi texnologiyalarni o‘zlashtirish imkonini beradi. Bunda mavsumiy holatni ham inobatga olish talab etiladi. Ayniqsa yil boshi va oxirida ularga kredit taklif etish mantiqsizdir.

Oltinchidan, qishloq hududlarida mahalliy qiymat zanjirlarini rag‘batlantirish lozim. Xom-ashyo mahalliy sharoitda qayta ishlanadigan va sotiladigan mahalliy qiymat zanjirlarini rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlash qishloq mahsulotlari qiymatini oshirish va bandlik imkoniyatlarini yaratish imkonini beradi.

Yettinchidan, qishloq hududlarida joylashgan kichik va o‘rta korxonalarni samarali qo‘llab-quvvatlash yaxshi natijalar beradi. Qishloq joylarda kichik va o‘rta biznesni subsidiyalar, soliq imtiyozlari va marketingni qo‘llab-quvvatlash orqali qo‘llab-quvvatlash mahalliy iqtisodiyotni rag‘batlantirishi mumkin.

Sakkizinchidan, qishloq hududlari uchun zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash va innovatsiyalarni joriy etish kerak. Qishloq xo‘jaligi va qishloq sanoatida yangi texnologiyalarni o‘zlashtirishni rag‘batlantirish samaradorlikni oshirishi va yangi ish joylarini ochishi mumkin.

To‘qqizinchidan, qishloq va shahar aloqalarini mustahkamlash va bunda barqarorlikni ta’minlash lozim. Qishloq va shahar o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlash tovarlar, xizmatlar va odamlar oqimini osonlashtirishi va qishloq rivojlanishiga yordam berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

21. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston — 2030» strategiyasi to‘g‘risidagi PF-158-son Farmoni. Manba: <https://lex.uz/ru/docs/6600413>

22. Абдурахмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиёти: назария ва амалиёт / Дарслик. Қайта ишланган ва тўлдирилган 3-нашри. – Т.: ЎзФА «ФАН» нашриёт давлат корхонаси, 2019. – 592 б.

23. Абдурахмонова Г.К. Кичик бизнесда аҳолини иш билан таъминлаш. Монография.-Т: 2014. 276б. 33-бет.

24. Ф. Юнусов. Қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожлантириш – аҳоли фаровонлиги ва барқарор иқтисодиётни таъминлашга хизмат қилади. Манба: https://strategy.uz/index.php?news=1767#_ftn1

25. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс/. - М.: Гелиос, 1999. - С.112.

26. Холмўминов Ш.Р. ва бошқалар. Қишлоқ аҳолисини иш билан таъминлашнинг назарий ва амалий асослари Монография. – Тошкент, «Инновацион ривожланиш нашриёт – матбаа уйи», 2018. – 160 б.

27. Баутин В. М. Устойчивое развитие сельских территорий: сущность, термины и понятия / В. М. Баутин, В. В. Козлов // Информационный бюллетень / МСХ РФ, 2006. – № 3-4. – С.64–67.

28. Петриков А. В. О проекте концепции устойчивого развития сельских территорий РФ на период до 2020 года / А. В. Петриков // Муниципальная Россия. – 2010. – № 1 (7). – С. 15–23.

29. Transforming the Rural Nonfarm Economy: Opportunities and Threats in the Developing World (англ.) Edited by Steven Haggblade, Peter B. R. Hazell, and Thomas Reardon (2007), Johns Hopkins University Press.

30. OECD Yemployment Outlook (2009-2018 yil nashrlari) http://www.oecd-ilibrary.org/deliver/fulltext?itemId=/content/publication/yempl_outlook-2018-yen&mimeType=freepreview&redirecturl=http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/yemployment/oecd-yemployment-outlook-2018_yempl_outlook-2018-yen&isPreview=true

31. Қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожлантириш – аҳоли фаровонлиги ва барқарор иқтисодиётни таъминлашга хизмат қилади // манба: https://strategy.uz/index.php?news=1767#_ftn1

32. Samarasiz mehnat bozori — eng zaif bo'g'in: O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirish bo'yicha nimalar amalga oshiriladi? // Manba: <https://daryo.uz/2022/05/28/samarasiz-mehnat-bozori-eng-zaif-bogin-ozbekistonda-kambagallikni-qisqartirish-boyicha-nimalar-amalga-oshiriladi>

33. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat Statistika agentligi ma'lumotlari asosida muallif hisobi. Manba: <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography-2>

34. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat Statistika agentligi ma'lumotlari asosida muallif hisobi. Manba: <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/labor-market->

35. The common agricultural policy at a glance. https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_en

36. European structural and investment funds. https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/funding-opportunities/funding-programmes/overview-funding-programmes/european-structural-and-investment-funds_en

37. O'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun faoliyat turlari ro'yxati kengaytirildi // Manba: <https://www.gazeta.uz/oz/2023/11/13/self-employed/>

Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali

+998 71 239 28 13

Tashkent, Uzbekistan

ilmiymaktab@gmail.com

www.laboreconomics.uz